

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми лінгводидактики: реалії та перспективи», присвяченої 80-річному ювілею від дня народження та 50-річчю наукової діяльності доктора педагогічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Марії Іванівни Пентилюк (7-8 квітня 2016 р., м. Херсон) [Електронний ресурс] / за заг. ред. І.В. Гайдаєнко. – Херсон, 2016 – С. 153 – 158.

<http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/ЗБІРНИК%201%20ост.pdf?id=0e57f369-ee3e-4197-84a7-d943f481dd52>

Кравчук О. М.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПЕРШОКУРСНИКІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО ВИКОНАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

Досконале володіння навичками лінгвістичного аналізу тексту (ЛАТ) студентами філологічного факультету пов'язане з їхньою майбутньою професійною діяльністю.

Власний педагогічний досвід, узагальнення досвіду викладачів, проведений констатувальний експеримент дозволяють зробити висновок, що рівень сформованості цих навичок у студентів низький. Проблема володіння навичками ЛАТ не нова, різні її аспекти досліджували українські й зарубіжні вчені (Ф. Буслаєв, Л. Виготський, В. Виноградов, І. Гальперін, Є. Голобородько, Т. Донченко, М. Жинкін, І. Зимня, І. Ковалик, І. Кочан, М. Крупа, Л. Мацько, В. Мельничайко, Г. Михайловська, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Л. Щерба та ін.).

Проте проблема підготовки першокурсників-філологів до виконання ЛАТ не була предметом спеціального дослідження. Важливість забезпечення належного рівня навичок ЛАТ у майбутніх учителів-філологів підтверджує актуальність статті.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності послідовної й систематичної роботи над навичками ЛАТ у студентів філологічного профілю, починаючи з першого курсу навчання у вищій школі.

На практичних заняттях з практикуму української мови, на яких відбувається формування словника студентів, першокурсники працюють над збагаченням мовлення лінгвістичною термінологією, пов'язаною з ЛАТ.

Завданнями практичних занять є такі: повторити, узагальнити й поглибити відомості про текст, його категорії, одиниці тексту (семантико-структурну –

складне синтаксичне ціле (ССЦ) й композиційно-стилістичну – абзац); способи й мовні засоби міжфразового зв'язку (МЗМЗ) у тексті, тему та ідею тексту; закріпити вміння відрізняти текст від не-тексту; добирати заголовки до тексту й уміти обґрунтувати свій вибір; визначати стиль, тип, форму мовлення, тему й основну думку тексту; сформувати вміння ділити текст на абзаци й ССЦ; ґрунтовно опрацювати нові текстові поняття (автосемантичне речення; тема й рема); визначати в тексті „дане” й „нове”; знаходити ключові слова; виділяти, замінювати й підбирати засоби зв'язку речень у тексті; визначати способи поєднання речень тощо.

Найважливішим завданням є систематизація знань студентів про текст, отриманих у середній школі, розширення їх, поглиблення й доведення до такого рівня, який дозволяв би їм вільно оперувати текстовими поняттями.

Пропонуємо студентам такі прийоми роботи з термінами: робота зі словниками (виписування їх значень зі спеціальних словників і навчальної літератури), семантизація (пояснення значення терміна), порівняння й аналіз дефініцій термінів, укладання тематичного словника-мінімуму, самостійне складання й розгадування кросвордів та ін. Студенти таким чином залучаються до самостійного пошуку відомостей про основні текстові поняття. Але така спроба іноді є не зовсім ефективною, оскільки більшість студентів не завжди може вибрати конкретну інформацію, на таку роботу витрачається багато часу. Наявність у науковій літературі значної кількості неоднотайних поглядів у визначенні тексту, його одиниць, категорій тощо дезорієнтує першокурсників. Тому ми користуємося й іншим прийомом „Знаємо – хочемо дізнатися – дізналися”: студентам роздаємо картки з готовим мінімумом необхідної інформації про основні текстові поняття. Ці відомості адаптуємо до сприймання першокурсниками. Студенти самостійно опрацьовують матеріал, виділяють відому зі школи й нову інформацію. Такий прийом виконує мотиваційну функцію, адже привертає увагу до матеріалу, пробуджує зацікавленість.

Управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів здійснюємо за допомогою вправ та завдань, які поділяємо на дотекстові, текстові та післятекстові. Завдання складаємо так, щоб разом з набуттям навичок ЛАТ формувати мовленнєву компетентність майбутнього вчителя-філолога.

Дотекстові завдання забезпечують мотивацію роботи з текстом, дозволяють викликати зацікавленість темою, змістом, проблемою, що порушена в тексті, і покликані актуалізувати знання лінгвістичної теорії, нагадують або пояснюють особливості вживання окремих мовних одиниць. Вони формулюються так: *Що ви думаєте з ...?*, *Як ви розумієте вислів ...?*, *Як би ви відповіли на питання...?* та ін.

Текстові завдання передбачають безпосередню роботу з текстом, що забезпечує запам'ятовування мовного оформлення, сприяє усвідомленню норм уживання мовних одиниць, накопиченню позитивного мовленнєвого досвіду.

Післятекстові завдання сприяють поглибленому розумінню тексту, усвідомленню функцій мовних одиниць у тексті, розширенню інформаційно-культурного тла. Це переважно такі завдання: *порівняйте ...; уточніть ...; доверіть ...; визначте ...; доведіть, що...; поясніть ...?* Виконуючи післятекстові завдання, студенти використовують знання мови для досягнення своєї мети, а володіння знаннями стає умовою виконання ЛАТ.

На практичних заняттях передбачаємо за допомогою методів евристичної бесіди, пояснення викладача, повторення визначень понять, спостереження за готовими текстами досягнення повного розуміння студентами наданої їм інформації про текстові поняття.

У процесі такого навчання в студентів формуються вміння й навички відрізнити текст від не-тексту; співвідносити поняття „абзац” і „ССЦ”, розрізнити їх; визначати стиль, тип і форму мовлення; знаходити автосемантичне речення й ключові слова тощо. На цьому етапі приділяємо значну увагу спостереженню над мовними одиницями в тексті. Наприклад, під час вивчення теми „Українська мова – національна мова українського народу” з метою поглиблення знань про текст, основні текстознавчі поняття, стилі мовлення й формування вмінь їх визначати, з'ясувати лексичні, морфологічні, синтаксичні особливості студентам пропонуємо виконати порівняльний аналіз текстів однієї тематики, але різної стильової належності. Прийом „Займи позицію” ефективний під час виконання цієї вправи, оскільки дає змогу висловитися кожному студентові й обґрунтувати свою позицію. Майже кожне післятекстове завдання із дев'яти запропонованих завжди викликає дискусію.

Вправа. Виразно прочитайте тексти. Як ви розумієте вислів „Рідна мова – душа народу”?

а) *Якщо з українською мовою
В тебе, друже, не все гаразд,
Не вважай її примусовою,
Полюби, як весною ряст.
Примусова тим, хто цурається,
А хто любить, той легко вчить:
Все, як пишеться, в ній вимовляється, –
Все, як пісня, у ній звучить.
І журлива вона, й піднесена,
тільки фальш для неї чужа.
В ній душа Шевченкова й Лесина,
І Франкова у ній душа.
Дорожи українською мовою,
Рідна мова – основа життя.
Хіба мати бува примусовою?
Непутяцим бува дитя! (Д. Білоус).*

б) *Рідна мова – найбільша духовна коштовність, у якій народ звеличує себе, якою являє світові найцінніші набутки свого серця й мудрості, передає з покоління в покоління досвід, культуру й життєдайні традиції. Рідна мова – незборна таїна, яка робить народ народом і увічніює найтонші порухи його душі. Заглиблюючись у таїну мови, ми засвоюємо золоті скарби народного досвіду й виховуємо в собі творчу особистість. Яка радість чекає кожного, хто відчув глибіню слова серцем і розумом, усвідомив необхідність свого постійного вдосконалення. І скрізь на шляхах зростання з нами мова. Вона веде на вершини знань і відчиняє двері до духовної скарбниці людства. Мова – наш найкращий друг, наставник, постійний порадник і найдосконаліше знаряддя (І. Вихованець).*

в) *Рідна мова – це найособистіша й найглибша сфера обстоювання свого „я”, коли воно є, своєї особистої й національної гідності. Та річ не тільки в цьому. Річ і в об’єктивній природності, необхідності, доцільності рідних мов та мовного розмаїття в багатонаціональному світі, річ в об’єктивній цінності їх для картини світу, річ у тому, що з умиранням усякої, а особливо розвиненої національної мови, людство назавжди втрачає одну зі сторінок своєї духовної історії, стає біднішим і несправедливішим (І. Дзюба).*

г) Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України... (Конституція України).

1. Доведіть, що це тексти. Що є спільного й відмінного в них?
2. Визначте стиль текстів, тип мовлення, обґрунтуйте свою думку.
3. Підкресліть мовні засоби, що „визначають” стильову належність тексту.
4. Визначте тему й мікротеми (якщо є), головну думку кожного тексту.
5. Обґрунтуйте доцільність зачину й кінцівки текстів.
6. Доберіть заголовки. Чи може бути один заголовок до всіх текстів?
7. Назвіть ключові слова кожного тексту.
8. Визначте мовні засоби зв'язку в текстах.
9. Поясніть орфограми й пунктограми.

Такі й аналогічні післятекстові завдання допомагають студентам згадати відомості про текст, стилі мовлення, їх мовні засоби, активізують творче мислення й пам'ять, навчають орієнтуватися в мовленнєвих ситуаціях.

Використання вправ на порівняльний аналіз текстів однієї тематики, але різної стильової належності сприяє формуванню вмінь студентів визначати й аналізувати мовні особливості текстів різних стилів, удосконаленню вмінь і навичок порівнювати, робити припущення й добирати аргументи на їх підтвердження, оперувати поняттями лінгвістичного плану. Така ґрунтовна, послідовна й систематична робота студентів-першокурсників сприяє вдосконаленню навичок ЛАТ.